

Παιχνίδια στον χρόνο: Ανάπτυξη του ιστορικού χρόνου σε παιδιά πρώτης σχολικής ηλικίας

Μαρία Βλαχάκη,
Δρ. Ιστορίας και Διδακτικής της Ιστορίας,
Π.Τ.Δ.Ε. - Α.Π.Θ.
mariavlachaki@yahoo.gr marvl@eled.auth.gr

1. Ιστορικός χρόνος

- Δευτερογενής ιστορική έννοια (structural, second order) (P.J. Lee, 1990).
- Προϋπόθεση για την ανάπτυξη ιστορικής συνείδησης.
- Ο χρόνος είναι η συνείδηση του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος.
- Συνδέεται με την κατανόηση της αλλαγής και της συνέχειας (Pandel, 1987·De Groot-Reuvekamp, 2017).

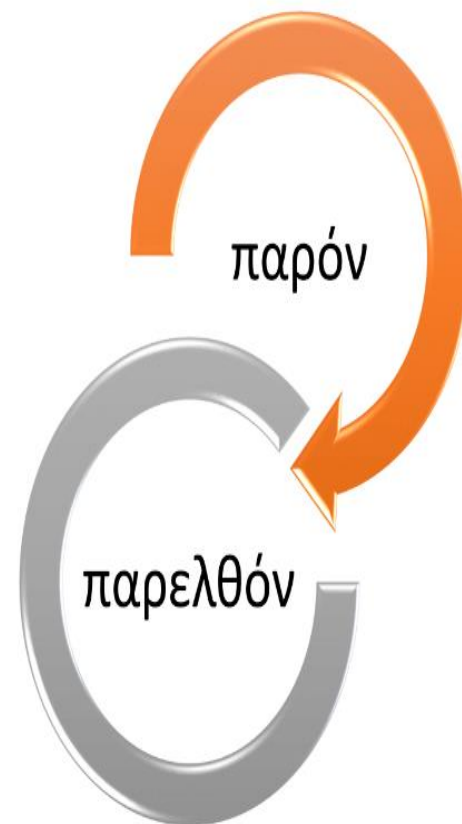
Αφορά:

- Στην κατανόηση των λέξεων και των συμβόλων που επιτρέπουν τον καθορισμό του χρόνου.
- Στη δυνατότητα χρήσης ενός σχήματος χρόνου και σημαντικά όρια που αφορούν σε αυτή την χρονολόγηση.
- Στη γνώση των χαρακτηριστικών ορισμένων εποχών στο χρονικό σχήμα και την ικανότητα να τοποθετηθούν αυτές οι εποχές στη σωστή σειρά (Stow & Haydn, 2000:87).

2. Η ανάπτυξη της έννοιας του ιστορικού χρόνου στα παιδιά της πρώτης σχολικής ηλικίας (6-7 ετών)

- Περιορισμένος χρονικός ορίζοντας
- Έλλειψη χρονικής αλληλουχίας
- Ανάγκη βιωματικής εξοικείωσης με την έννοια του χρόνου (Χρήση χρονικών εκφράσεων) (Cooper, 2015).
- Σημασία της αντιπαραβολής/αντίθεσης παρόντος/παρελθόντος (De Groot-Reunekamp, 2017).
- Αξιοποίηση υλικών τεκμηρίων, παρατήρηση αλλαγών (Cassar & Vella, 2018)
- Λειτουργία της αντιστρεψιμότητας (Λε Γκοφ, 1998).
- Αιτίες αλλαγών – συνέπειες (Lee, Dickinson & Ashby, 1996).
- Αναδιήγηση ιστοριών από διαφορετική σκοπιά (Knight, 1989)
- Αξιοποίηση κιναισθητικής (τέχνηρα, επισκέψεις), εικονιστικής (εικόνες, πρότυπα), συμβολικής εμπειρίας (ιστορίες, αφηγήσεις) (Bruner, 1986).
- Η έννοια του χρόνου είναι υποκειμενική και πολιτισμική. (Μη σύνδεση με συγκεκριμένα γεγονότα και σχήματα σκέψης στερεοτυπικά) Η υποκειμενική καθημερινότητα του χρόνου (Lello, 2020).

- ❖ Συγκριτική μελέτη παρελθόντος-παρόντος
- ❖ Εντοπισμός ομοιοτήτων και διαφορών
- ❖ Ανακάλυψη στοιχείων υλικού και άυλου πολιτισμού που διατηρούνται ή χάνονται (Eliasson, 2015)

Eliasson, P., Alven, F., Axelsson Yngveus, C. & Rosenlund, D. (2015). in *New Directions in Assessing Historical Thinking*, Ercikan, K. & Seixas P. (Eds). New York and London: Routledge, 171-182.

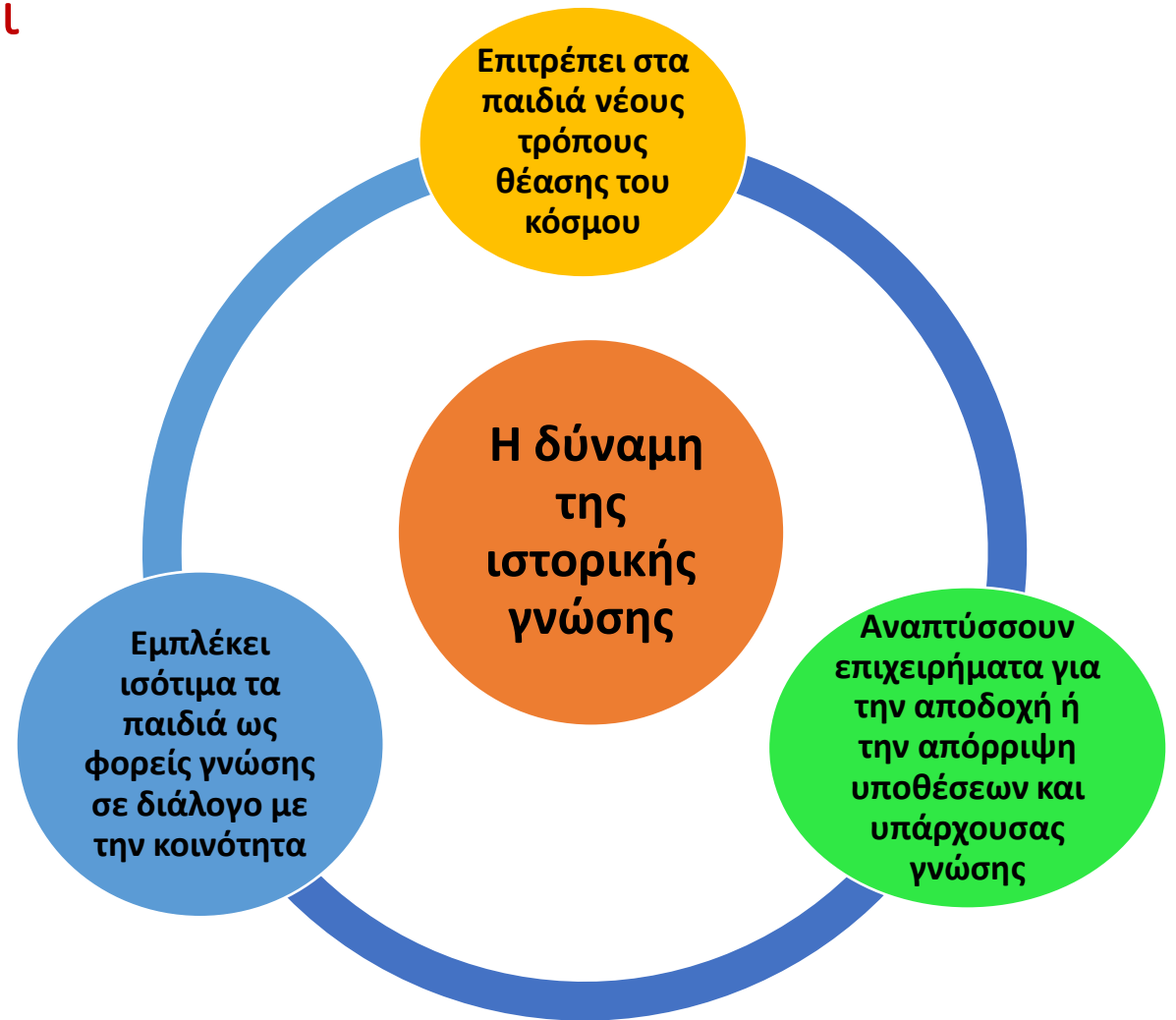
3. Αναλυτικά Προγράμματα Ιστορίας και Μελέτης Περιβάλλοντος Διαθεματική προσέγγιση - Φυσική Αγωγή, Μαθηματικά

Ο άνθρωπος και ο χρόνος

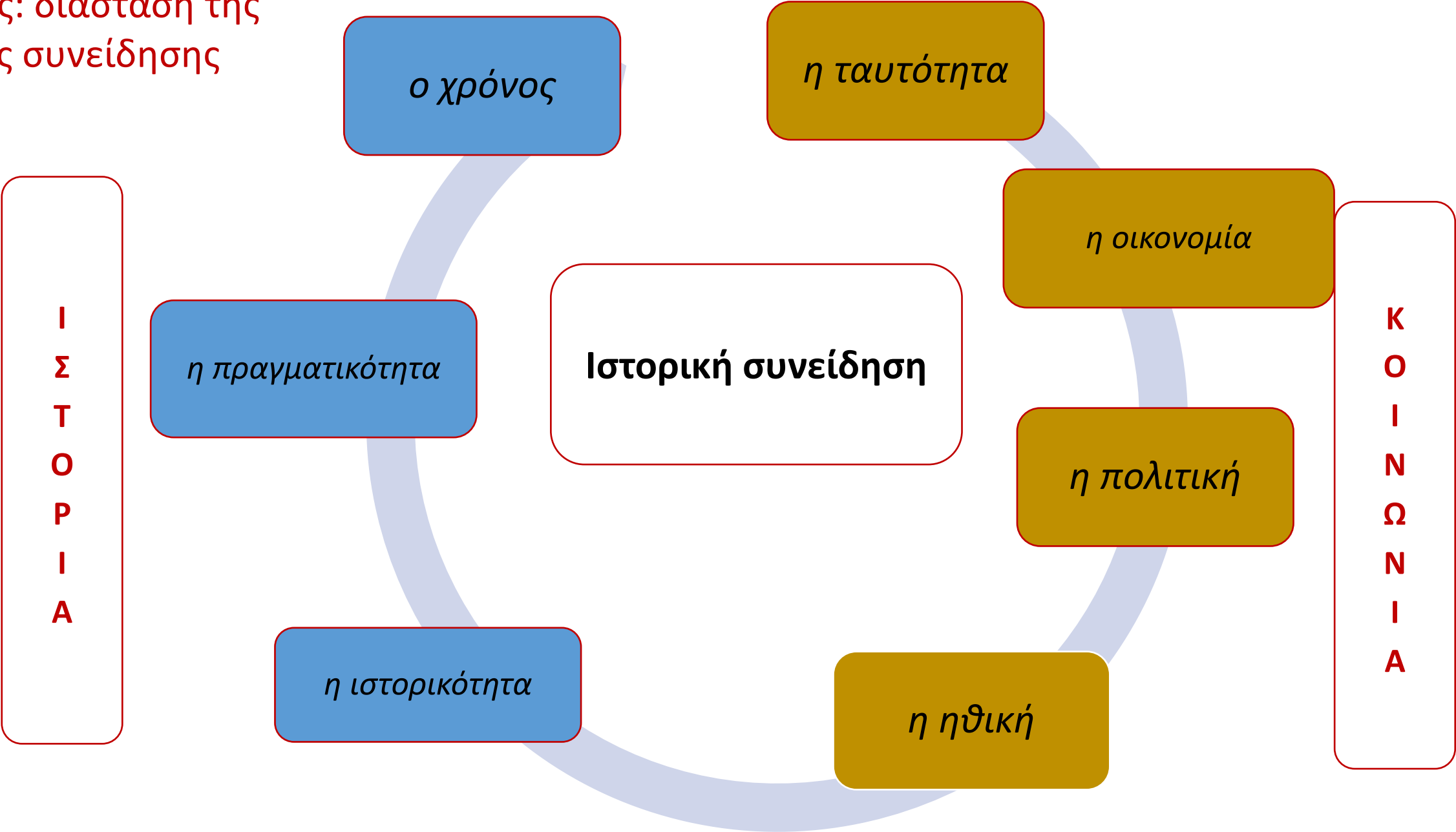
- ❖ Εξοικείωση με τη χρονική αλληλουχία γεγονότων και καταστάσεων
- ❖ Προσέγγιση βασικών τρόπων μέτρησης του χρόνου
- ❖ Εξοικείωση με τη χρήση φράσεων σχετικών με τη ροή του χρόνου
- ❖ Σύνδεση του χρόνου με τις ιστορικές έννοιες της αλλαγής ή της συνέχειας
ως προς τις ανάγκες και τους ρόλους (έμφυλους, κοινωνικούς ρόλους-δικαίωμα στο παιχνίδι)
- ❖ Σύνδεση της πολιτισμικής έκφρασης και κληρονομιάς στο παρόν και στο παρελθόν
(το παιχνίδι ως συνήθεια και δημιουργία)

4. Ιστορική γνώση – γνώση που ενδυναμώνει (Powerful Knowledge)

- Να παρέχει σε όλα τα παιδιά τα ερεθίσματα να ερμηνεύουν τον κόσμο.
- Να ανανεώνεται διαρκώς.
- Να είναι διαθεματική.
- Να προάγει την ισότητα και τις δημοκρατικές αξίες.

6. Χρόνος: διάσταση της ιστορικής συνείδησης

7. Χρόνος και αφηγηματικές αναπαραστάσεις των παιδιών

Οι αναπαραστάσεις του παρελθόντος είναι πράξεις νοήματος στο παρόν (Bruner, 1997).

Οι αναπαραστάσεις του παρελθόντος ενισχύουν την ανάπτυξη ιστορικής συνείδησης (Rüsen, 2006).

Η αναπαράσταση επιτρέπει στους μαθητές να ανακαλέσουν γεγονότα του παρελθόντος και να κάνουν υποθέσεις για το μέλλον (Mattozi, 2006).

Η αφήγηση συμπληρώνεται από την εικονιστική αναπαράσταση. Τα παιδιά δημιουργούν εικόνες για να επικοινωνήσουν ό,τι γνωρίζουν (Farokhi & Hashemi, 2011). Οι πληροφορίες αποθηκεύονται ως αισθητηριακές εικόνες (εικονίδια), (Bruner in Mc Leon, 2019).

8. Στόχοι – υποθέσεις της έρευνας

1. Η χρήση των κοινωνικών ιστοριών μέσω της περιγραφής παιχνιδιών συμβάλλει:
  - α. στη σύνδεση του παρόντος και παρελθόντος (ιστορική συνείδηση)
  - β. στην κατανόηση αξιών και κανόνων στο παρόν και στο παρελθόν (ιστορική ενσυναίσθηση)
  - γ. στην ανάπτυξη ιστορικής οπτικής,
  - δ. στην κατανόηση ειδικών κοινωνικών συνθηκών στο παρελθόν (κοινωνική κατανόηση).

2. Οι αφηγηματικές αναπαραστάσεις του παρελθόντος συντελούν στην ανάπτυξη των εννοιών:
  - α. του ιστορικού χρόνου
  - β. της συνέχειας και της αλλαγής
  - γ. των αιτιών και αποτελεσμάτων

9. Μεθοδολογία

1. Διάρκεια 5 μήνες

2. Συμμετέχοντες μαθητές /-τριες:

❖ 24 μαθητές 6-7 ετών (Α΄ Δημοτικού)

❖ 2 εκπαιδευτικοί

3. Μέθοδος

Έρευνα δράση: αναστοχαστική εφαρμογή διδακτικών μεθόδων

❖ Συνεντεύξεις των παιδιών πριν και μετά την έναρξη της μαθησιακής – ερευνητικής διαδικασίας.

❖ Συνδυαστικά: Ηχογραφημένες περιγραφές των παιχνιδιών με υλικές και εικονιστικές πηγές (πρωτογενείς ιστορικές πηγές)

Παρατήρηση δραστηριοτήτων

Ανάλυση περιεχομένου των αφηγήσεων

10. Τα παιχνίδια ως κοινωνικές ιστορίες (social stories)

Οι κοινωνικές ιστορίες διαμορφώνονται για να ενισχύσουν :

- α. την κοινωνική κατανόηση των παιδιών (Gray, 1991·2024)
- β. την ενίσχυση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης
- γ. την κατανόηση ενός πλαισίου συμπεριφοράς και κανόνων
- δ. την χρονική αλληλουχία επιμέρους μορφών συμπεριφοράς και δράσης
- ε. την έκφραση και διαχείριση συναισθημάτων
- στ. την ανάπτυξη του χώρου και την αντίληψη διαφορών

Α΄ φάση: Οι προηγούμενες ιδέες των παιδιών

Συζήτηση:

- ❖ Τα παιχνίδια που παίζουν, με ποιους παίζουν, χώροι παιχνιδιού, κανόνες
- ❖ Προσωποκεντρική αφήγηση
- ❖ Εάν γνωρίζουν παιχνίδια που έπαιζαν παλιά οι γονείς τους ή οι παππούδες τους
- ❖ Τι παιχνίδια έπαιζαν πιο παλιά, στα αρχαία χρόνια;

Ευρήματα:

- ❖ Δυσκολίες στη χρονική ακολουθία γεγονότων
- ❖ Το παρελθόν αδιαφοροποίητο με εξαίρεση το πρόσφατο παρελθόν
- ❖ Προσωποποίηση του παρελθόντος
- ❖ Υποκειμενική πρόσληψη του παρελθόντος
- ❖ Περιορισμένη χρήση χρονικών εκφράσεων
- ❖ Μη αναγνώριση της συνέχειας

Β' φάση: Τα παιχνίδια στην εποχή των παππούδων, γιαγιάδων μας

Δημιουργία οδηγού ερωτήσεων (ιστορική διερεύνηση με ερωτήματα)

Τι παιχνίδια έπαιζαν;

Σε ποιους χώρους;

Με ποιους;

Πώς παιζόταν το παιχνίδι; (Ποιοι ήταν οι κανόνες;)

Από ποια υλικά κατασκευάζονταν;

Αφήγηση παιδιού (Γ.Κ.)

Η γιαγιά μου είναι 60 χρονών.

Έπαιζε στο σπίτι της με κούκλες, με άλλα κορίτσια της γειτονιάς. Τις φτιάχνανε με υφάσματα που δεν τα ήθελαν. Γέμιζαν κάλτσες με υφάσματα. Βάζανε στο πρόσωπο μάτια και μύτη με μπογιά.

Δεν είχαν χρήματα για παιχνίδια παλιά. Έμεναν στο χωριό, δεν είχαν πού να αγοράσουν παιχνίδια.

Γ' φάση: Παρουσίαση και περιγραφή εικονιστικών πηγών με παιχνίδια στην αρχαία Ελλάδα

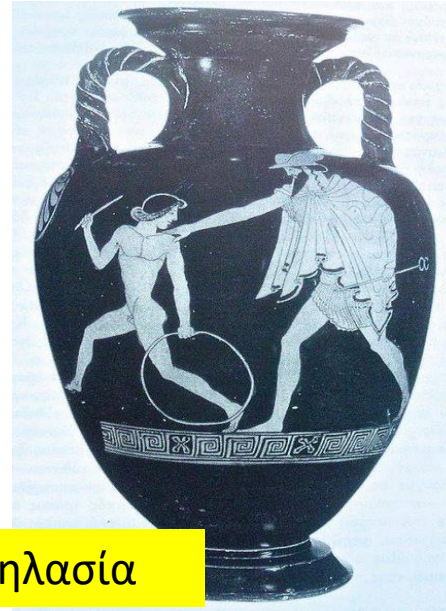
Πρωτογενείς εικονιστικές πηγές: αγγεία, επιτύμβιες στήλες, αυθεντικά μουσειακά εκθέματα – αντικείμενα

Άμαξες

πλαγγόνα

κριηλασία

Εφεδρισμός

Επίσκυρος

Η μπάλα της Σαμοθράκης
3ος αι. π.Χ.

Αμαξάκια

Χαλκή μυία

Δ' φάση: Ανάλυση εικονιστικών πηγών

Συζήτηση, Σύγκριση, Ανάδειξη ομοιοτήτων – επιβιώσεων σήμερα

Στα πολύ παλιά χρόνια, Στα χρόνια της Αθηνάς και του Απόλλωνα	Στα χρόνια των παππούδων και γιαγιάδων	Σήμερα
Κρικηλασία	Τσέρκι	Στεφάνι
Άθυρμα	αλογατάκι	Ξύλινο αλογάκι με τροχούς
Χαλκή μυία	Τυφλόμυγα	Τυφλόμυγα
Αποδιδασκίνδρα	Κρυφτό	Κρυφτό
Επίσκυρος	Ποδόσφαιρο	Ποδόσφαιρο
Ακηνιτίνδα	Αγαματάκια	Αγαματάκια ακούνητα
Πλαγγόνες	Κούκλες	Κούκλες
Εφεδρισμός	Καλαθοσφαίριση/ Μπάσκετ	Καλαθοσφαίριση

Κανόνες	
Ατομικά	Ομαδικά
Στην αυλή	Στο σπίτι
Μόνο για αγόρια ή για κορίτσια	Αγόρια και κορίτσια
Υλικά κατασκευής	
Ξύλινα/δερμάτινα/χάρτινα Ακριβά/φθηνά	
Περιβάλλον	
Παιχνίδια στην ύπαιθρο (επαρκής χώρος) Διαφορές ονομασιών –τόπος καταγωγής	

Ε' φάση: χρονολόγηση

Αναδρομική προσέγγιση: από το παρόν στο παρελθόν, αλλαγές στον χώρο

2.022

Σήμερα

1960 1970

Παλιά

Πολύ παλιά- Στα αρχαία χρόνια

Θεσσαλονίκη

Ε΄ Φάση Σύνθεση κοινωνικών ιστοριών

Αφήγηση παιδιού Ε.Δ.

[...] Εμείς τώρα παίζουμε μπάλα, ποδόσφαιρο στο σχολείο. Παίζουν και τα κορίτσια καμιά φορά. Συνήθως παίζουμε ομάδες.

Και οι παππούδες έπαιζαν ποδόσφαιρο. Οι γιαγιάδες τότε σίγουρα όχι. Παίζανε με κούκλες και κουζινικά.

Πολύ πιο παλιά, στα αρχαία χρόνια παίζανε πάλι μπάλα. Πάλι μπάλα είχαν... από πέτρα, έ, όχι από δέρμα. Δεν είχαν στολή ή κάτι τέτοιο, για να τρέχουν πιο γρήγορα. Τα αγόρια παίζανε έξω.

Τώρα παίζουμε όλοι. Δεν σπρώχνουμε στο παιχνίδι, γιατί μπορεί να χτυπήσουμε, άμα έχει χώμα κάτω. Όποιος σπρώχνει φεύγει από το παιχνίδι. Παίρνει φάουλ και έξω. Το ποδόσφαιρο είναι άθλημα τώρα και στους αρχαίους Έλληνες ήταν.

Αποτελέσματα I

Η σύνθεση των κοινωνικών ιστοριών και η απήχησή τους

- Σύνδεση των οικείων ενδιαφερόντων (του παιχιδιού) με την ιστορία.
- Ενσυνείδητη χρήση του χρόνου
- Διάκριση διαφορετικών χρονικών περιόδων στην ίδια ιστορία
- Αξιοποίηση προηγούμενων γνώσεων.
- Κοινωνική κατανόηση, η κατανόηση των αξιών και των στάσεων σε κάθε ιστορικό πλαίσιο (κανόνες, ρόλοι)
- Ανάδειξη των σκέψεων και των συναισθημάτων των παιδιών.
- Αποδοχή διαφορετικών ερμηνειών
- Ενίσχυση της αυτοεκτίμησης

Αποτελέσματα II

2. Η αποτελεσματικότητα της αφήγησης

Η αφηγηματική αναπαράσταση συνδέεται στενά με την ιστορική συνείδηση:

Την ικανότητα δημιουργίας συνδέσεων ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν,

Την ικανότητα προσανατολισμού στο παρόν,

Την ικανότητα του αυτοπροσδιορισμού της ταυτότητας,

Την ικανότητα κριτικής κατανόησης της κοινωνικής πραγματικότητας.

- Benisha, T. & Bramlett, R. (2011). "Using social stories to decrease aggression and increase positive peer interactions in normally developing pre-school children" *Educational Psychology in Practice*, Vol. 27, No. 1, March 2011, 1–17.
- Bruner, J. (1997). *Πράξεις νοήματος*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Bruner, J. (1986). *Actual minds, possible worlds*. Cambridge, MA: Harvard University Press
- Cassar, G., & Vella, Y. (eds.) (2022). History teaching & research: bridging the theory/practice divide: Vol. 4. Malta: *History Teachers' Association*.
- Chapman A. (eds), (2021). *Knowing History in Schools. Powerful knowledge and the powers of Knowledge*, UCL/RESS, p.43.
- Cooper, H. (2012). *History 5-11*. Hooken. NJ: Taylor and Francis.
- De Groot-Reuvekamp, M. J. (2017). *Timewise: Improving pupils' understanding of historical time in primary school*. University of Amsterdam.
- Dixon, L, Hales, A (2014) *Bringing History Alive through Local People and Places: A Guide for Primary School Teachers*. Abingdon: Routledge.
- Edwards, E., (2009). Photography and the Material Performance of the Past, *History and Theory*, 48, p.130-150.
- Farokhi, M. & Hashemi, M. (2011). The Analysis of Children's Drawings: Social, Emotional, Physical, and Psychological aspects *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 30 (2011) 2219 – 2224.
- Huber, J., Caine V., Huber, M. Steeves, P. (2013). Narrative Inquiry as Pedagogy in Education: The Extraordinary Potential of Living, Telling, Retelling, and Reliving Stories of Experience, *Review of Research in Education*, Vol. 37, Extraordinary Pedagogies for Working Within School Settings Serving Nondominant Students (2013), p. 212-242.
- Gray, C.A. (2000). *Writing social stories with Carol Gray*. Arlington, TX: Future Horizons.
- Λε Γκοφ, Ζ. (1998). *Ιστορία και Μνήμη*. Μετ. Γ. Κουμπουρλής, Αθήνα: Νεφέλη.
- Lee, P., Dickinson A., Ashby, R. (1996). Project Chata: Concepts of History and Teaching Approaches at Key Stages 2 and 3 Children's Understanding of 'Because' and the Status of Explanation in History. *Teaching History*, No. 82 (January 1996), pp. 6-11.
- Lello, L. (2020). The concept of Time, the Teaching of History and School Organization, *History Teacher*, 13, 3, p.114-115.
- Mattozi, I. (2006). Είναι δυνατή μια γνώση με ορίζοντα την παγκόσμια ιστορία στο δημοτικό σχολείο; Η διδασκαλία της ιστορίας με εικόνες πολιτισμού, στο Κόκκινος, Γ. Νάκου Ε. *Προσεγγίζοντας την ιστορική εκπαίδευση στις αρχές του 21^{ου} αι*. Αθήνα: Μεταίχμιο, 133-160.
- Pandel, H.-J. (1987). "Dimensionen des Geschichtsbewusstseins. Ein Versuch, seine Struktur für Empirie und Pragmatik diskutierbar zu machen. *Geschichtsdidaktik*, 12, 130-142.
- Rüsen, J. (2006). 'Historical Consciousness: Narrative, Structure, Moral Function and Ontogenetic Development'. In *Theorizing Historical Consciousness*, edited by Peter Seixas, 63–85. Toronto: University of Toronto Press, 2006.
- Skjæveland, Y. (2017). Learning history in early childhood: Teaching methods and children's Understanding. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 2017, Vol. 18(1) 8–22
- Theron L., Mitchell C., Mitchell C., Smith A., Smith A., Stuart J. (eds) (2011). *Picturing Research*. Sense Publishers.